СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

СТАНОВИЩЕ

От*:* ***доц. д-р Стела Стоянова Ралева***
Стопански факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“
професионално направление 3.8. „Икономика“
научна специалност „Политическа икономия“

Относно: *процедура по защита на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен* ***„доктор“*** *по професионално направление 3.8. „Икономика”, докторска програма „Икономика и икономическа политика“ към Стопански факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

Автор на дисертационния труд: ***Недко Колев Косев***

Тема на дисертационния труд: ***Външната търговия с електрическа енергия в Югоизточна Европа – състояние и перспективи за развитие***

Научен ръководител: ***доц. д-р Димитър Златинов***

Основание за представяне на становището: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № РД-38-188/07.04.2025 г. на Ректора на СУ.

Становището е разработено в съответствие със Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

1. Информация за дисертанта

Недко Колев е завършил средното си образование в СОУ „Г. С. Раковски“, гр. Котел. През 2010 г. придобива бакалавърска степен по специалност „Българска филология“ в Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“. През 2012 г. става магистър по връзки с обществеността със специалност „ПР на публичната администрация“ в същия университет. През 2019 г. получава магистърска степен по икономика със специалност „Икономика и финанси“ в Стопански факултет на СУ. От 2020 г. е докторант в докторска програма „Икономика и икономическа политика“ към катедра „Икономика“ на СтФ на СУ. От 2010 до 2014 г. работи последователно като младши учител, младши възпитател и старши възпитател в НУФИ „Филип Кутев“, гр. Котел. В периода 2014 – 2015 г. е младши

експерт в дирекция „Регулаторна политика и международна дейност“ на Комисията за енергийно и водно регулиране. От 2015 до 2016 г. е старши експерт, а от 2016 г. главен експерт в дирекция „Обща администрация“ на КВЕР. От 2022 г. е хоноруван преподавател по Международна икономика и Практикум по икономика и финанси в катедра „Икономика“ на Стопански факултет на СУ. Преминал е квалификации и обучения по полски език и култура, педагогика, държавна администрация, мениджмънт в енергетиката, търговия с електрическа енергия, динамично-стохастични модели (DSGE) на общото равновесие и др. Участва в две национални конференции и има шест научни публикации на български и английски език. Владее английски и полски език.

2. Обща характеристика на дисертационния труд

Настоящата дисертация е посветена на интересен и слабо изследван в нашата икономическа литература проблем. Той е много *значим* предвид ролята на електрическата енергия за динамиката на външната търговия, икономическия растеж и инфлацията, поради връзката й с пазарите на основните енергоносители и в контекста на позиционирането на изследвания район в геостратегически план. Нарастващата му *актуалност* през последните години е свързана с либерализацията на пазара, постигането на целите на декарбонизацията в ЕС и войната в Украйна при условията на недостатъчна техническа свързаност с останалата част от Съюза. За България към тези предизвикателства се добавя и отчетливата нестабилност на цените на електроенергията, която може да се отрази върху конкурентоспособността на предприятията, а при компенсации за техните по-високи цени и дефицит във фонд „Сигурност на енергийната система” – и върху бюджетните разходи.

Дисертацията е с *общ обем* от 180 страници и се състои от увод, три глави, заключение, използвана литература и приложение. Тя започва със списъци на използваните фигури, таблици и съкращения и с обяснителни бележки на основни термини, които подпомагат значително възприемането на основния текст. Избраната *структура* е много подходяща от гл. т. на целта и задачите на изследването и позволява постепенно надграждане на анализа, като отделните структурни единици са съдържателно и логически обвързани помежду си.

В *увода* е обоснована актуалността на изследването и са дефинирани неговият обект и предмет. Зададена е основната цел на разработката, която е декомпозирана до седем конкретни изследователски задачи. Формулирана е коректно научноизследователската теза, за чието доказване са изведени три хипотези. Характеризирани са в синтезиран вид използваните подходи и методи на изследването и са представени неговите най-важни ограничения. Описано е накратко съдържанието на отделните части на дисертацията, отбелязани са потенциално заинтересованите страни и са систематизирани най-важните авторови приноси.

В *първата глава* са разгледани теоретико-методологичните основи на изследването. В нея са коментирани особеностите на електрическата енергия в микроикономически аспект, свързани с невъзможността за съхранение, непрекъснатостта и сложната инфраструктура на доставката, липсата на идеална връзка между местата на производство и потребление и своеобразната роля на търговците. Специално внимание е отделено на нестабилността на цените в сезонен и темпорален план, нееластичността на търсенето и производството от различни енергоизточници. Акцентирано е върху характеризирането на електроенергията като публично благо, възприемането ѝ едновременно като стока и услуга и монополизацията на пазара. Анализирани са макроикономическите проекции на развитието на електроенергийния сектор, откроена е двупосочната връзка с икономическия растеж и е подчертано своеобразното въздействие на енергийната ефективност. Характеризирани са спецификите на външната търговия с електроенергия, отнасящи се до борсовите сегменти, разликите между физическите и търговските потоци, ограниченията в междусистемния капацитет и последиците за участващите страни, и са дискутирани причините за измерване на сравнителните предимства чрез индексите на Балаша и Амир. Проследено е развитието на гравитационния модел във външната търговия и са описани възможностите за неговото модифициране и прилагане към търговията с електроенергия.

Втората глава е посветена на либерализацията на пазара на електроенергия и неговите структурни специфики в Югоизточна Европа. Разгледан е преходът от регулативизъм към либерализация на електроенергийния пазар в Чили и неговото използване в други страни, вкл. в ЕС, аргументирано е дефинирането му като преструктуриране, посочени са най-важните му етапи и е коментираната считаната за

„златен стандарт“ реформа в Англия и Уелс. Описан е икономическият подход на ЕС към електроенергийния сектор, насочен към изграждането на общ енергиен пазар и въплътен в приетите енергийни пакети и други инициативи на Съюза. Изяснени са ролята и начините на функциониране на регионалните търговски обединения в ЕС, както и формирането на такива обединения в Югоизточна Европа. Откроени са най-важните характеристики на пазара в този район и са дискутирани различните зависимости между страните. Анализирани са производствената база, вътрешното потребление, цените, енергийната ефективност и регулаторната база във всяка от тях. Най-голямо внимание е отделено на България, като са очертани структурните характеристики на производството и вътрешното потребление, както и възможните сценарии за търговията в средносрочен период. На базата на дескриптивния емпиричен анализ са обосновани подходящи променливи, които са включени в апробирания в следващата глава гравитационен модел.

В *третата глава* е направена иконометрична оценка на нетния износ на електрическа енергия в Югоизточна Европа и са дискутирани перспективите пред развитието на електроенергийния сектор. Иконометричният анализ е основан на модифициран гравитационен модел с независими променливи брутното производство и крайното потребление на електроенергия и фиктивни променливи за наличието на специфични регулации и членството в ЕС. Оценяването на модела е извършено с панелна регресия с фиксирани ефекти, което е предшествано от описателна статистика на първичните данни и трансформираните логаритмична стойности и от представяне на резултатите от проверката за стационарност и корелационната матрица. Получените иконометрични резултати са потвърдени чрез съответните иконометрични тестове и са интерпретирани в контекста и на предшестващия теоретичен и дескриптивен анализ. Впоследствие анализът е концентриран върху въздействието върху електроенергийния пазар на геостратегически фактори поради важността на района за конкуриращите се геополитически сили. Особено внимание е обърнато на позиционирането на района в Евразийската електроенергийна подмрежа, на нарастващата и многовекторна роля на Китай, на влиянието на САЩ в ядрената енергетика и на Русия в ядрената енергетика и доставките на природен газ.

Всяка от трите глави започва с кратко встъпление и завършва с формулиране на основните изводи от извършения анализ.

В *заключението* са дадени в синтезиран вид най-важните изводи от дисертацията.

Списъкът на използваната литература включва 130 източници, като 29 от тях са на български и 101 са на английски език.

В приложението са включени първичните данни за променливите в конструирания и оценен гравитационен модел.

3. Научни и научно-приложни приноси и резултати

Дисертацията се отличава с прецизно дефинирани изходни предпоставки, задълбочен теоретичен анализ, много добре подбран и умело приложен изследователски инструментариум, високо информационно осигуряване и отчетливо изразена аналитичност. От нейното съдържание става ясно, че дисертантът има практически опит в електроенергийния сектор и има професионални познания за неговите проблеми. Прави впечатление обаче, че неговият анализ излиза извън рамките на традиционния за такива случаи прагматизъм и е съдържателно осмислен и концептуален.

Като резултат от всичко посочено в дисертацията са постигнати интересни и обосновани научно-изследователски *резултати и приноси*. По-важните от тях са:

1) Извършеният сериозен теоретичен анализ на електроенергийния сектор и спецификите на електрическата енергия в икономически аспект при отчитане на влиянието на техническите характеристики. Той се характеризира със своеобразно пресичане и интерпретация на различни теоретични възгледи – от тези на класиците и Шумпетер през институционализма до новата икономическа география.

2) Проследената еволюция в развитието на гравитационния модел и неговото последователно адаптиране към международната търговия с електрическа енергия. Особено ценна е направената детайлна аргументация на моделните променливи, която е съобразена с характеристиките на електроенергийния сектор в Югоизточна Европа.

3) Детайлното и професионално представяне на организацията на пазара на електроенергия и особеностите на неговата либерализация в европейски контекст. Подчертано силни страна на разработката са откроените особености на пазара на електрическа енергия в страните от района и характеризирането на основните им мощности, на спецификите в техните миксове и позициите им на нетни износители или вносители.

4) Приложеният коректен иконометричен анализ, описанието на последователните му стъпки и получените надеждни иконометрични резултати. Заслужава да се отбележи и осигурената от автора възможност за репликиране на резултатите чрез съдържащите се в приложението първични данни.

5) Доказаната статистическа незначимост на регулациите и членството в ЕС при моделирането на нетния износ при силно положително влияние на производството на електроенергия и силно отрицателно влияние на вътрешното потребление. Тези емпирични резултати са обяснени през призмата на характеристиките на включените променливи, които отразяват спецификите на разглеждания район.

6) Откроените перспективи за развитието на сектора в геостратегически план и разглеждането им като зависими от преплитането на интересите и борбата за надмощие на големи страни като Китай, САЩ и Русия. Своеобразията на тези перспективи по страни са обвързани със силата на влияние на световни сили, вкл. и чрез структурата на микса и зависимостта от основни суровини.

7) Широкият авторов поглед към проблема, многопластовостта на анализа и разглеждането на сектора в много мащабен контекст. Тази широта проличава не само при разкриването на геостратегическите проекции, но и в останалите части от текста, вкл. при сравненията с развитието на сектора и търговията с електроенергия в различни страни и на различни континенти.

Не на последно място, следва да се отбележат и много доброто техническо изпълнение на дисертацията, стегнатият и ясен стил и прецизно използваната терминология.

4. Лични впечатления

Личните ми впечатления от Недко Косев са от съвместната ни работа като преподавателски екип в Практикум по икономика и финанси и в качеството ми на рецензент при вътрешните обсъждания на дисертацията му в катедра „Икономика“. Те са за много подготвен, задълбочен и отговорен колега, който има значителни познания върху изследваната проблематика, демонстрира високи аналитични способности и притежава широк кръгозор.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Недко Косев е представил пет публикации по темата на дисертационния труд, като четири от тях са самостоятелни. Две от самостоятелните публикации са статии в списанието „Foreign Affairs Research Papers“ на Дипломатическия институт на МВнР, третата е глава от колективна монография, а четвъртата е публикуван доклад от национална научна конференция. Публикацията в съавторство е в издание, което е реферирано и индексирано в библиографската база Scopus. Три от публикациите са на английски език и две са на български език. Както става ясно от представените им пълни текстове, те включват значими части от десертационния труд и затова той може да се определи като достатъчно апробиран. Извън публикациите, включени в автореферата, дисертантът е представил още една публикация по тематиката на дисертацията в съавторство, която също е публикувана в списание, индексирано в Scopus.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът на дисертацията е в обем от 40 страници. В него е направена обща характеристика на дисертационния труд, представена е неговата структура и е описано в синтезиран вид съдържанието по глави, Формулирани са основните изводи от изследването и претендираните приноси в него. Накрая е даден списъкът на публикациите по темата на дисертацията. Общата ми оценка за автореферата е, че той представя последователно, коректно и в необходимия обхват и дълбочина основните моменти от разработката.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Нямам съдържателни критични бележки към дисертацията. Всички съдържателни препоръки, които направих по време на вътрешните обсъждания, бяха напълно отразени от дисертанта при подготовката на крайния вариант на дисертацията. Имам само две бележки от предимно редакционно естество. Първата от тях е, че разделянето на авторовите приноси в две групи има условен характер поради спорния характер на причисляването на някои приноси към съответната група. Втората бележка е, че заглавието на втората глава е по-тясно от нейното съдържание.

Препоръчам на автора да продължи научните си занимания с развитието на електроенергийния сектор, вкл. чрез оценяване на взаимовръзката му с икономическия растеж и промените в енергийната ефективност. Добре ще бъде също дисертацията да бъде публикувана като книга, за да бъде достъпна за по-широк кръг читатели.

Предлагам по време на защитата дисертантът да отговори на следния въпрос:

Кои са причините за наблюдаваните през последните дни сривове в електроенергийните системи на Северна Македония и Сърбия в контекста на анализираните в дисертацията специфики на електрическата енергия, какви са приликите и различията със сривовете в съответните системи на Испания и Португалия в края на април и доколко устойчива на подобни кризи е електроенергийната система на България?

Заключение

Представената дисертация представлява актуално, комплексно, задълбочено и оригинално научно изследване. Тя има солидни теоретични основи и отчетливо изразен аналитичен характер, базирана е на прилагането на съвременни методологични подходи и съдържа сериозни изследователски резултати и приноси. Дисертацията отговаря напълно на изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за неговото прилагане и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Затова давам категоричната си положителна оценка на дисертационния труд на тема „Външната търговия с електрическа енергия в Югоизточна Европа – състояние и перспективи за развитие“ и с пълна убеденост предлагам на членовете на уважаемото научното жури да гласуват за присъждането на Недко Колев Косев на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 3.8. „Икономика”.

20.05.2025 г. Подпис: ……

гр. София /доц. д-р Стела Ралева/